

A MOKKA-R (Magyar Országos Közös Katalógus - Régi Nyomtatványok) fejlesztéséről

Hegyi Ádám

Előzmények

2003 őszén az Országos Széchényi Könyvtárban megkezdődött a MOKKA-R (Magyar Országos Közös Katalógus – Régi Nyomtatványok) projekt tervezése. Maga a MOKKA-projekt 2002 januárjában került az OSZK-ba, ahol rövidesen elkészültek a központi adatbázist szabályozó dokumentumok, sor került az induló adatbázis tesztelésére, s a teszteredmények alapján az adatbázis továbbfejlesztésére, melyről a szakajtó is beszámolt.

A régi nyomtatványok MOKKA-jának tervéről már több fórumon is szó volt, de a projekt részletes bemutatására csak most kerül sor.

A MOKKA-R munkálatai (kidolgozására *Monok István*, az OSZK főigazgatója adott megbízást a MOKKA Egyesületnek) szorosan összekapcsolódnak a MOKKA humán szakirodalmi adatbázissá történő fejlesztésével.

A MOKKA-R-projekt közvetlen felelőse e sorok írója, aki *Bakonyi Gézá*nak, a MOKKA projekt vezetőjének köteles beszámolni az elvégzett munkáról. A MOKKA-R körüli feladatok ellátására még egy szerződéses jogviszonyban álló programozót is alkalmaz a nemzeti könyvtár. Az egyes munkafolyamatok kialakításában (pl. a katalógizálási szabályzat kidolgozásában, tesztelésben, feldolgozásban, stb.) bevontuk azokat a szakértőket, akik valamilyen módon kapcsolódnak az adatbázishoz.*

* A MOKKA-R tanulmánytervet, s jelen cikkessített változatát a következő szakértők véleményezték: Berecz Ágnes, Farkas Gábor, Káldos János, Koltay Klára, Keveházi Katalin, Rozsondai Marianne, Rozsondai Béla, Varga Klára, W. Salgó Ágnes. Módosítási javaslataikat beépítettük s tanulmányba.

Országos felmérés a régi könyves állományról

A projekt kivitelezéséhez először is tudnunk kellett az országban található régi nyomtatványok számát, a régi könyves gyűjtemények feltártságát, e gyűjtemények számítógépes infrastruktúráját, és a személyi feltételeket. A tájékozódáshoz a legutoljára megjelent, *Rácz Ágnes* szerkesztette könyvtári minervát¹ vettük alapul. A minervából gyorsan kiderült, hogy Magyarországon melyik nyilvános könyvtárban található muzeális állomány, de az nem, hogy ezek a gyűjtemények milyen nagyságúak. Nem tartalmazott adatokat a minerva az adott könyvtárban dolgozók szakképesítéséről sem, ezért 2003 decemberében egy országos felmérés keretében tájékozódunk a hazai régi könyves gyűjtemények aktuális állapotáról.

Magyarországon 238 nyilvános könyvtárban található muzeális dokumentum, de úgy, hogy közülük kb. 20 könyvtárban összpontosul az országban található régi nyomtatványok 90%-a. A felmérést csak a nagyobb intézményekre korlátoztuk: összesen 118 helyre küldtük ki a kérdőívet, választ pedig 59 helyről kaptunk.

A kérdőívre kapott válaszokból kiderült, hogy a 118 helyen összesen 921 697 régi nyomtatvány található, bár a tényleges szám ennél magasabb, mert az intézmények mintegy fele (sajnos) nem válaszolt a kérdőívre, illetve a középiskolai könyvtárak eleve kimaradtak a vizsgálati körből. Az állomány nagyságára vonatkozó kérdésünkben részletes bontást kértünk az a) ősnymtatványok, b) a 16.-, c) 17.-, d) 18.- századi nyomtatványok, valamint a 1801–1850 közötti kiadványok számáraól.

Az 59 válaszoló könyvtárból 33-ban őriznek ősnymtatványt, együttes számuk 4314; 16. századi nyomdaterméket 47 intézményben őriznek (40 620 példány); 17. századi kiadvány 40 könyvtárban (117 373 db); 18. századi nyomtatvány 45 gyűjteményben (424 930 db) található, végül 1801–1850 között nyomtatott dokumentum 42 gyűjteményben (333 835 db) van.

Az 59 könyvtárból 48-ban készült valamilyen leltári nyilvántartás a dokumentumokról. A nyilvántartásokat csak néhány könyvtár tárolja számítógépen, 12 gyűjteményben pedig nem teljes a leltári nyilvántartás.

Formai feltárás 11 intézményben egyáltalán nem volt, 24 könyvtárban részlegesnek ítélték, teljesen feltártnak 19 könyvtár mondta a gyűjteményét. 57 intézményben használnak valamilyen integrált könyvtári rendszert a feltáráshoz, közülük 12 helyen az 1850 előtti nyomtatványokat számítógépes formában is feldolgozták. Azokban a gyűjteményekben, ahol van könyvtári szoftver HUNMARC-ot (9 könyvtárban) vagy USMARC-ot (12 helyen), ill. más adatcsere formátumot (23 helyen) használnak. A hagyományos bibliográfiai adatokon kívül 7 könyvtárban regisztrálják az egyéni ismerveket (pl. possessor, kötés, metszet stb.). 5 gyűjteményben digitális képet is készítenek a kötetek címlapjáról.

A nem latin karakterek transliterálását 27 könyvtár készíti el, ebből 12 helyen készül számítógépes adatbázisban. A szakemberellátottságra irányuló kérdésünkre megtudtuk, hogy 47 helyen dolgozik könyvtáros végzettségű szakember, 4 helyen azonban egyáltalán nincs könyvtári végzettségű munkaerő. Viszonylag magas azon intézmények száma (27), ahol a régi nyomtatványokhoz értő szakemberek is dolgoznak. 19 gyűjteményben könyvtári informatikust is alkalmaznak, s 21 könyvtár jelezte, hogy van saját rendszergazdája, ill. programozója. 42 könyvtár jelezte, hogy rendelkezik internetkapcsolattal, bár a kapcsolat típusát a válaszok többségében pontatlanul határozták meg. Annyi azért kiderült, hogy az ADSL és ISDN vonalak a legelterjedtebbek.

A régi könyves gyűjtemények hardver- és szoftverellátottsága egyes összképet mutat. Mindenütt ta-

lálható Windows operációs rendszer, de Linux és Unix csak néhány helyen. Nagy különbségek mutatkoznak a könyvtári munkára használt gépek számában is, de általánosságban elmondható, hogy azért mindenütt található legalább egy könyvtárosi személyi számítógép. A kisebb gyűjteményekben általában régi, alacsony teljesítményű (Pentium I, 1 GB HDD, 64 MB RAM) gépeken dolgoznak.

14 könyvtár vesz részt rekordszolgáltatásban és valamilyen közös katalógus (pl. MOKKA, VOCAL, THECA, CERL, BIBLIO, Szikla 21, Monguz) építésében.

A MOKKA-R célja

A projekt fő célja, hogy a kialakítandó központi adatbázist a régi nyomtatványok országos lelőhelyjegyzékeként lehessen használni. A könyvtörténeti kutatások számára nagy fontosságú az 1850 előtt nyomtatott könyvek bibliográfiai leírása mellett a kiadványok egyedi jellemzőinek feltárása is. Jelenleg Magyarországon nincs olyan közös katalógus, amely ezt a funkciót ilyen mértékben megvalósítaná. A MOKKA-R lényegében a MOKKA speciális változata; működésében és funkciójában hasonlítani fog a régi könyvesek által jól ismert *Hand Press Book Database*-re² is.

Célunk, hogy az azonos kiadású nyomtatványok mindegyike visszakereshető legyen, miközben a lelőhelyadatok mellett megjelennek az adott kötet egyedi jellemzői is.

A közös katalogizálási rendszer révén megvalósítható lesz a régi könyves állományok hatékony és gyors feldolgozása. Amennyiben egy régi nyomtatvány bibliográfiai adatai már szerepelnek az adatbázisban, akkor lehetőség van arra, hogy az adott rekordot ki-ki letölthesse és saját állományadatokkal, valamint egyedi (pl. possessor, kötés, margináliák, stb) jellemzőkkel kiegészíthesse.

Művelődéstörténeti szempontból a Kárpát-medencében található 1850 előtt kiadott nyomtatványok lényegében közös egységet alkotnak, ami indokolja a projekt kiterjesztését a határon túli könyvtári gyűjteményekre is. Az együttműködés megvalósítása érdekében az egyes országok könyvtárai és könyvtáros szervezetei között együttműködési megállapodást kell kötni arra vonatkozóan, hogy az összes olyan gyűjtemény állományát elérhetővé kell tenni az adatbázisban a Kárpát-medencéből, amely történetileg kapcsolódik az 1450–1850 közötti korszak könyvészetéhez. A közös projekt keretében elindulhat, ill. hatékonyabbá válhat a történetileg amúgy is összekapcsolódó gyűjtemények feldolgozása. Az együttműködés kialakításának fontos, nagy horderejű lépése lesz az eltérő intézményi és szakmai hátterű intézmények feltáró munkájának összehangolása.

A Kárpát-medencében jelenleg sok olyan muzeális gyűjtemény létezik, amelyben minimális vagy éppen semmilyen könyvtári feltárás nem folyik, ezért a MOKKA-R-nek elő kell mozdítania a feltáratlan állományok feldolgozását is. Ehhez internettel, vagy internet nélkül is elérhető katalogizáló modul kell biztosítani a muzeális gyűjtemények számára, annak érdekében, hogy közvetlenül lehessen rekordokat bevinni az adatbázisba. Egy ilyen modul viszonylag kis költséggel beüzemelhető és fenntartható, mert elegendő hozzá egy átlagos teljesítményű PC, széles sávú internetelérés, és egy böngésző program. (Természetesen, ez nem azt jelenti, hogy azoknak a gyűjteményeknek is ezt a megoldást kell választaniuk, ahol már működik valamilyen könyvtári szoftver.)

A régi nyomtatványok feldolgozásának felgyorsításához speciális szakismeretekkel rendelkező könyvtárosokra is szükség van. Az együttműködésnek meg kell teremtenie annak a lehetőségét is, hogy szakképzett munkaerőt álljon a tagkönyvtárak rendelkezésére.

Az adatbázis gyűjtőköre

A projekt szempontjából régi nyomtatványnak tekintünk minden, nyomdatechnikai eljárással készült dokumentumot (könyvet, folyóiratot, röplapot, térképet, stb.), amely 1450–1850 között látott napvilágot.

A gyűjtőkört két szempont szerint határoztuk meg. Időben az 1450–1850 között nyomtatott dokumentumok köre tartozik ide, megjelenési helyük szerint ide értendő minden olyan nyomtatvány, amely az adott időhatárok között a mai Magyarországon, ill. a Kárpát-medencében található és valamelyik tagkönyvtár állományában megtalálható. (Kivételt képeznek a facsimile kiadások, mert az időhatárt ilyenkor nem tekintjük korlátozó tényezőnek).

Nem tartoznak a gyűjtőkörbe viszont a magánygyűjteményekben és a nem nyilvános könyvtárakban lévő régi nyomtatványok.

A MOKKA-R adatforrásai

Hosszú távon, minden olyan könyvtári állományt, amelyben 1850 előtti nyomtatvány található, beépítünk a rendszerbe. A problémát az jelenti, hogy mind a magyarországi, mind a Kárpát-medencei gyűjteményekben lévő régi nyomtatványok egymástól jelentősen eltérő módon, eltérő mélységben és mennyiségben vannak feldolgozva. Az egyértelmű volt, hogy az adatbázis építéséhez minden olyan adatállományt fel kell használnunk, amely a közös katalógus céljainak megfelel, s a betöltésük megoldható. Az adatbázis számára azok a legkönnyebben betölthető rekordok, amelyek valamilyen számítógépes formában már rendelkezésre állnak.

Felmérésünk alapján a következő hazai gyűjteményekről tudjuk, hogy rendelkeznek olyan digitális formában tárolt adatállománnyal, amelyet fel tudunk használni a közös katalógus építéséhez. (A lis-

ta a válaszok hiánya miatt nem teljes, a későbbiekben természetesen bővülni fog.)

- ☞ Ady Endre Városi Könyvtár, Baja
- ☞ Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Bp.
- ☞ Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium és Általános Iskola Könyvtára, Csurgó
- ☞ Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, Debrecen
- ☞ Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyei Levéltár és Könyvtár, Debrecen
- ☞ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye Könyvtár, Bp.
- ☞ Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei. Könyvtár, Pápa
- ☞ Egri Főegyházmegyei Könyvtár, Eger
- ☞ Egyházmegyei Könyvtár, Szombathely
- ☞ ELTE Egyetemi Könyvtár, Bp.
- ☞ Érseki Könyvtár, Veszprém
- ☞ Érseki Simor Könyvtár, Esztergom
- ☞ Eszterházy Károly Főiskola Központi Könyvtára, Eger
- ☞ Evangélikus Országos Könyvtár, Bp.
- ☞ Főapátsági Könyvtár, Pannonhalma
- ☞ Főszékesegyházi Könyvtár, Esztergom
- ☞ Főszékesegyházi Könyvtár, Kalocsa
- ☞ Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Bp.
- ☞ Győr Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, Győr
- ☞ Győri Püspöki Hittudományi Főiskola Könyvtára, Győr
- ☞ Iparművészeti Múzeum Könyvtára, Bp.
- ☞ Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Szegedi Könyvtára, Szeged
- ☞ Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Bp.
- ☞ Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetörténeti Kutatókönyvtára, Bp.
- ☞ Magyar Ferences Könyvtár Esztergomi Műemlék-könyvtára, Esztergom
- ☞ Magyar Ferences Könyvtár Szécsényi Műemlék-könyvtára, Szécsény
- ☞ Magyar Ferences Könyvtár, Bp.

- ☉ Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum Könyvtára, Bp.
- ☉ Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének Könyvtára, Bp.
- ☉ Miskolci Városi Könyvtár, Lévy József Muzeális Könyvtár, Miskolc
- ☉ Az MTA Könyvtára, Bp.
- ☉ A Néprajzi Múzeum Könyvtára, Bp.
- ☉ A Nyugat-Magyarországi Egyetem Központi Könyvtára, Selmeci Műemlékkönyvtára, Sopron
- ☉ A Nyugat-Magyarországi Egyetem. Mezőgazdaság- és Élelmiszer-tudományi Kar Könyvtára, Mosonmagyaróvár
- ☉ Országos Széchényi Könyvtár, Bp.
- ☉ Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar Könyvtára, Bp.
- ☉ Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, Pécs
- ☉ Püspöki Könyvtár, Székesfehérvár
- ☉ Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtára, Sárospatak
- ☉ Semmelweis Egyetem Központi Könyvtára, Bp.
- ☉ Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, Szeged
- ☉ Szegedi Hittudományi Főiskola Könyvtára, Szeged
- ☉ A Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára, Szeged
- ☉ Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára, Nyíregyháza
- ☉ Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár, Debrecen
- ☉ Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára Könyvtár, Szekszárd
- ☉ Váci Egyházmegyei Könyvtár, Vác

A felsorolt könyvtárak képesek digitális formában bibliográfiai tételeket szolgáltatni a központi adatbázis számára. A problémát az jelenti, hogy eltérő leírási szabályokban és nagyon heterogén struktúrában tárolják őket (pl.: az OSZK antikva katalógusa nem az ISBD elvei szerint készült, míg a többi számítógépes katalógus alapvetően erre épül). Ezért manuális beavatkozására van szükség ahhoz, hogy az antikva katalógust szabványos MARC-formátumúvá alakítsuk.

A Folióban vagy az ORBIS integrált rendszerben tárolt rekordokat szintén konvertálni kell a közös XML struktúrára. Hasonló a probléma a Wordben, ill. Excelben készült leírásoknál.

A legjobbak a MARC-ban készült leírások. Ezeknél a rekordoknál fel sem merül, hogy a jól tagolt MARC szerkezetet egy kevésbé szegmentált formátumra alakítsuk át.

Külön forrásokat képeznek a digitális képek és azok a szövegek, amelyek az egyes dokumentumok kritikai kiadás szintű szövegét is tartalmazhatják.

A már meglévő hazai számítógépes állományokon kívül figyelembe kell vennünk a külföldi on-line adatbázisokból, és a CD-ROM-okból átemelhető rekordokat is, ugyanis a külföldi könyvtári OPAC-okban igen jelentős mennyiségű régi nyomtatvány leírása található. A feldolgozás felgyorsítása érdekében gondoskodnunk kell az adatcsere megvalósításáról az országos régi könyves adatbázis és a különböző könyvtári katalógusok között. Ez legegyszerűbben a Z39.50 és az OAI³ protokoll segítségével történhet. Ehhez először meg kell határoznunk azoknak a külföldi katalógusoknak a körét, amelyeket felhasználhatunk a MOKKA-R építéséhez. A számításba jöhető legfontosabb katalógusok:

- ☉ Hand Press Book Database⁴
- ☉ Library of Congress⁵
- ☉ Herzog August Bibliothek⁶
- ☉ Gemeinsamer Verbundkatalog⁷

Számítanunk kell arra, hogy a közeljövőben több nagykönyvtárban megkezdődnek a retrokonverziós munkák. Ezek eredményeként nagy adatmennyiség bekerülése várható a MOKKA-R-be. (Az OSZK-ban pl. most folyik a 20. században beszerzett tételek rekatalógizálása, amelyek rejthetnek régi nyomtatványokat is.)

A digitális adatbázisokban található forrásokon kívül figyelembe kell vennünk a különböző nyomtatott katalógusokat és bibliográfiákat is, hiszen sok

könyvtár elkészítette már saját muzeális állományának nyomtatott katalógusát. Az OSZK és a FSZEK antikva katalógusa pl. már része a rendszernek. A továbbiakban csak akkor érdemes nyomtatott kiadványokat digitalizálni, ha az megkerülhetetlen a feldolgozáshoz (ilyen pl.: a CIH⁸).

Nehézséggel kell számolnunk a bibliográfiák feltöltésekor, ugyanis ilyenkor elvesznek a példányok egyedi jellemzői. Ennek ellenére néhány bibliográfia adatait mégis érdemes átvenni, mert rendkívül pontosak és segítik az egységes feldolgozást: (pl.: RMNY⁹).

Pontosan meg kell határozunk, hogy az egyes nyomtatványoknál melyik nagy bibliográfiára vagy katalógusra kell kötelezően hivatkozni, hogy az ún. referenciaszámok alapján lehessen egy-egy kiadvány bibliográfiai adatait leírni, ellenőrizni.

Eddig a már létező, vagy születőben lévő forrásokat vettük számba. A könyvtárak közötti személyi és technikai feltételek egyenlenségéből adódóan azonban sok könyvtár számára ezek a források még nem hoznak változást. A közös katalogizálás azonban mindenképpen segíthet abban, hogy az intézmények egyáltalán feldolgozzák, ill. gyorsabban feldolgozzák gyűjteményüket saját integrált rendszerükben, ha van ilyen, vagy a közös katalógus szerkesztőfelületén keresztül.

A projekt működése

Az országos régi könyves számítógépes katalógus működtetéséhez pontos jogi keret kidolgozása szükséges. A tervezés és tesztelés időszakára egyelőre szóbeli megállapodás alapján a következő intézmények szolgáltatnak rekordokat az adatbázis számára:

- ☞ Debreceni Egyetem. Egyetemi és Nemzeti Könyvtár,
- ☞ ELTE Egyetemi Könyvtár,
- ☞ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye Könyvtár,

- ☞ Országos Széchényi Könyvtár,
- ☞ Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár,
- ☞ az MTA Könyvtára,
- ☞ a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára,
- ☞ Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Bp.

Az együttműködést legegyszerűbb a MOKKA Egyesület keretein belül legalizálni. Az írásban lefektetett együttműködésnek szabályoznia kell a résztvevők jogait és kötelességeit, az adatszolgáltatás formáját, a fejlesztés és fenntartás módját. Tekintettel arra, hogy a MOKKA-R projekt több könyvtárat érint, mint amennyi az egyesületi tagság, ezért meg kell határozni, hogyan történjen a MOKKA-R-hez való csatlakozás. Lehetőséget kell teremteni arra, hogy a csatlakozni kívánó intézmény eldönthesse: csak a MOKKA-R részese lesz vagy a MOKKA összes szolgáltatásaira is igényt tart, vállalva az ezzel járó kötelezettségeket is. Külön kell szabályozni a határon túli gyűjteményekkel való együttműködés módját.

A MOKKA-R működtetése nem egy integrált könyvtári rendszer által történik, hanem az ennél sokkal könnyebben módosítható XML-nyelv felhasználásával.

Az adatbázis két fő részből áll majd: 1) az OPAC modulból és 2) a katalogizáló modulból. A rendszer on-line működik, vagyis mind az OPAC, mind a katalogizáló modul TCP/IP hálózaton keresztül érhető el. Ettől függetlenül lehetőség van off-line katalogizálásra is. A keresőfelület mindenki számára nyilvános, a szerkesztő rész pedig jelszóval védett. A jelszavak jól meghatározott hozzáférést engednek az adatbázis részeihez.

Adatokat XML-ben tárol a rendszer, de mind a bemeneti, mind pedig a kimeneti oldalról képes USMARC és HUNMARC formátumban készült adatok veszteségmentes fogadására és szolgáltatására. Az adatbázis OPAC felülete és szerkesztő része TCP/IP alapú hálózaton keresztül működik. A résztvevő könyvtárak számára akkor hozzáférhető, ha a

könyvtár a modemes sávszélességnél gyorsabb internetkapcsolattal rendelkezik. Legkevesbé az egyházi könyvtárak rendelkeznek internetkapcsolattal, ezért az együttműködésben számukra is meg kell teremteni az NIF infrastruktúrában való részvételt.

A rendszert akkor is lehet majd használni, ha nincs az adott könyvtárnak TCP/IP kapcsolata. Ilyen esetben egy személyi számítógépen futó off-line katalógizáló- és szerkesztő modult kell telepíteni, amelyből az adatokat át kell tölteni a ténylegesen működő on-line adatbázisba.

A központi adatbázis feltöltése

Az adatok feltöltése kétféle módon történhet. Az egyik esetben a katalógizáló modulon keresztül történik a feltöltés, a másikban az adott könyvtár egyszerűen átadja a tulajdonában lévő rekordokat. Ez utóbbi megvalósítható egyszeri feltöltéssel vagy folyamatos adatszolgáltatással.

A betöltött állományoknál problémát jelent az eltérő névalakok kezelése. Tömeges előfordulásukra akkor kell számítani, ha a bekerülő rekordok a közös katalógus szabályzatának elkészülte előtt készültek.

A nyomtatott forrásokból betöltött rekordoknál nincs duplumszűrés, mert túl sok kézi beavatkozást igényelne. A rendszerben szükség van arra, hogy a teljesen megegyező kiadású nyomtatványok egy találati tételben legyenek visszakereshetőek, ezért a bibliográfiai leírásnak lehetőleg valamilyen nagy és elterjedt katalógus egyedi azonosító számaira kell hivatkozni (pl.: RMK, RMNY, VD 16, stb.)

Ha egy jelentő intézmény utólag módosít valamilyik bibliográfiai tételén, akkor az újabb feltöltés során annak felül kell írnia az adatbázisban már szereplő tételt.

Ha nem a szerkesztőfelületen keresztül történik a feltöltés, akkor egy XML szerkesztő-felület beépíté-

se segíti a könyvtárost. Használatára csak akkor van szükség, ha az adott rekord nem megfelelően tagolt. Az így módosított állományt ezután a programozó tölti fel az adatbázisba.

Az esetek többségében szükség lehet egy-egy bibliográfiai tétel későbbi módosítása is. A felhasználói jogosultságok szintjén ezt úgy szabályozzuk, hogy a legalacsonyabb szintű engedéllyel rendelkező könyvtáros csak az általa gondozott gyűjtemény adatait módosíthassa, és csak egy magasabb felhasználói jogosultságokkal rendelkező személy változtathat az adatbázis egészén. A legmagasabb szintű jogosultság rendszergazda szintűnek felel meg.

A kettős felülírás elkerülése érdekében minden résztvevő csak egy helyen módosíthatja állományának adatait, vagyis az adatbázisba közvetlenül nem dolgozók, csak a saját rendszerükben végezhetnek javításokat. Az így elkészült rekordokat ezután ismételt feltöltéssel lehet a közös katalógusban ténylegesen átírni.

Abban az esetben, ha a projekt adatbázisában már szerepel egy bibliográfiai tétel, és az egyedi jellemzőket kivéve megegyezik az újonnan feldolgozni kívánt kötettel, akkor lehetőség van a rekord áthúzására. Ennek során a leírásnak csak azt a részét kell elvégezni, amely az egyedi jellemzőket tárja fel. A tétel visszatöltésekor a rendszer külön kezeli a bibliográfiai és a holding adatokat.

A projektben részt vevő intézmények a közös adatbázisból importálhatnak is bibliográfiai tételeket a saját, bármilyen könyvtári rendszerükbe. A rendszer USMARC és HUNMARC formátumban és XML-ben képes adatok exportálására. Mivel az adatbázis ismeri a Z39.50 szabványt, a Z-szabványt használó könyvtárak könnyen le tudják tölteni az adatokat.

Karakterkészlet

A közös katalógus UNICODE karakterkészletet használ. A projekt leendő és majdani résztvevői vi-

szont nagyon sokféle karakterkódolást használnak, ami problémát okoz a szövegek megfelelő megjelenítésben. Állományfeltöltésnél ezt a hibát csak konverzióval lehet megoldani.

Külön probléma, hogy egyes intézmények leírási gyakorlata transliterálja a nem latin karaktereket, másoké viszont nem. A már kész leírások esetében nincs szükség a transliteráció megváltoztatására, viszont az egyes karakterek megjelenítését nagyon pontosan kell a közös katalógusnak megvalósítania. Ehhez emberi ellenőrzés is szükség van.

Katalogizálás

A dokumentumok egységes feldolgozását a közös katalogizálási szabályzat segíti. A szabályzatban kialakításában két leírási gyakorlatot érdemes figyelembe venni: a szegedit¹⁰ és az OSZK-ban alkalmazott módszert. Ezen kívül az MSZ 3424 számú szabványcsomagot,¹¹ az ISBD/A-t¹² és a régi nyomtatványokra vonatkozó, most készülő KSZ-előírásokat.¹³ A szabályzat a következő részeket fogja tartalmazni:

- ☞ Fogalommeghatározások
- ☞ Rekordfej
- ☞ Tájékoztató adatok
- ☞ Besorolási adatok
- ☞ Bibliográfiai adatcsoportok
- ☞ Tartalmi feltárás adatai
- ☞ Egyedi jellemzők és állományadatok
- ☞ Kapcsolat külső digitális forrásokkal
- ☞ Referenciák

A katalogizálási szabályzat részletes kidolgozása és elfogadása után a tagkönyvtárak számára kötelező lesz a szabályzat használata.

Az országos régi könyves katalógus katalogizáló modulja megjelenésében egy interneten keresztül elérhető szerkesztő űrlapot, azaz hagyományos html-űrlapot jelent. A futtatásához böngésző és JAVA támogatás szükséges. Valamennyi felhasználá-

ló egységesen ugyanazt a felületet látja, bármilyen műveletet is végezzen (új rekord létrehozása, módosítás, külső forrásokkal való kiegészítés). A modul használata csak azon könyvtárak számára szükséges, amelyek nem rendelkeznek saját könyvtári szoftverrel, vagy nem kívánnak a saját rendszerükben régi nyomtatványokat feltárni.

A rendszerben jelenleg nincs tényleges authority control (a besorolási adatok egységesítése), de működik helyette egy lista amelyben valamennyi eddig előfordult névalak megtalálható. Besorolási adat kizárólag a már authority rekordként szereplő alakból készülhet. Új névalakot abban az esetben lehet készíteni, ha a rendszer még semmilyen formában nem tartalmazta a nevet. Magyar szerzők egységesített neveinek elkészítéséhez alapvető forrás a *Régi magyarországi szerzők*¹⁴ cí- mű kötet.

Mivel a rendszerhez tartozni fog egy authority állomány, ezért a Nemzeti Digitális Adattár (NDA) névállománya számára érdemes az 1850 előtti neveket szolgáltatni. Figyelembe kell venni azonban, hogy a könyvtáros elvárásoknak teljesen megfelelő egységes alakok elkészítése rendkívül problematikus.

Az egyszerűbb kezelhetőség kedvéért a holding adatokat (példány és egyedi jellemzők) külön tároljuk a bibliográfiai adatoktól, méghozzá úgy hogy mind a holding mind a bibliográfiai rész tartalmazza az egységesített névalakot is. Abban az esetben, ha két teljesen megegyező kiadásról van szó, az adatbázis egy rekordban tartalmazza mindkét mű bibliográfiai jellemzőit, de külön kezeli a holding adatokat.

Az adatstruktúra mobilitása lehetővé teszi, hogy többek között pl. az Eruditio adatbázis¹⁵ teljes állománya összekapcsolható legyen a közös katalógussal.

A leíró katalóguson kívül más internetes források beemelésére is lehetőség van. Ez gyakorlatilag egy virtuális link elkészítését jelenti.

Keresőfelület

Az adatbázis legfontosabb része a kereshető katalógus. Ez az interneten szabadon elérhető OPAC-ot jelent, amely különböző funkciókkal rendelkezik. Már elérhető a keresőfelület, de¹⁶ de még folyik a tesztelése. A közös katalógusban most egyidejűleg az alábbi katalógusokban lehet keresni:

- ☞ a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár 1850 előtti nyomtatványaiban;
- ☞ az ELTE Egyetemi Könyvtár 1850 előtti nyomtatványaiban;
- ☞ a FSZEK antikváiban,
- ☞ az OSZK antikváiban,
- ☞ az OSZK online katalógusában található régi nyomtatványok között,
- ☞ az SZTE Egyetemi Könyvtár 1850 előtti nyomtatványaiban,
- ☞ a Ráday Könyvtár 1850 előtti nyomtatványaiban,
- ☞ a PTE Egyetemi Könyvtár Klimó-Könyvtárában,
- ☞ az MNB 1711 előtti korszakában.

A keresőfelületbe beleágyazódnak más adatbázisok is (pl. Eruditio, MOKKA, Szegedi Egyetemi Könyvtár katalógusa). Programtechnikailag úgy lett kialakítva a szerkezet, hogy lehetővé teszi bonyolult összefüggések beépítését is.

Egy szerzőre keresve eljuthatunk ahhoz pl, hogy ma hol található az ő tulajdonosi jegyével ellátott könyvek és kik olvasták a műveit pl. a 17. században, de arra is lehetőséget ad, hogy a MOKKA-R felületéről eljuthassunk a cikkadatbázisok teljes szövegű találataihoz.

A keresőfelületnél alapkövetelmény, hogy egyszerű és összetett lekérdezés is lehetséges működjön benn. Használhatóak a Boole-operátorok és regurális kifejezések.

A MOKKA-R-ben a következő elemek kereshetők vissza:

- ☞ Teljes szöveg

- ☞ Szerző
- ☞ Cím
- ☞ Kiadás helye
- ☞ Nyomdász
- ☞ Kiadási év
- ☞ Hivatkozás
- ☞ Formátum
- ☞ Tárgyszó
- ☞ Raktári jelzet
- ☞ Nyelv
- ☞ Possessor

Az egyes találatok különböző formákban jeleníthetők meg: nyomtatott, USMARC, címkézett, XML.

Az együttműködés kialakítása

A tervezés kezdete óta létezik egy laza együttműködés: a már említett hat könyvtár (Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, ELTE Egyetemi Könyvtár, Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár, Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, MTA Könyvtára) között. Hosszú távú célunk, hogy az összes jelentős intézmény, ahol nagy számban található régi nyomtatvány, vegyen részt a katalógus építésében. Az adatbázis tagjai lehetnek a hazai nyilvános és korlátozottan nyilvános közgyűjtemények.

A régi nyomtatványok a Kárpát-medence térségében egy művelődéstörténeti egységet képeznek, ezért rendkívül fontos, hogy a szomszédos országok régi könyves állományaiiban folyó feltáró munkát összehangoljuk. Ennek legjobb eszköze az, ha a közös katalógus ugyanazokat a szolgáltatásokat nyújtja a külföldi intézmények számára, mint a hazai könyvtáraknak. Ez megkönnyítené mindkét fél munkáját, szervezetileg pedig beletartozna a magyarországi együttműködési körbe.

Technikai feltételek, munkaerő-szükséglet, költségek

Az adatbázis jelenleg a Szegedi Tudományegyetem Könyvtára szerverén található. 2004 végén átadták az egyetemi könyvtár új informatikai infrastruktúráját, amely szerverek és PC-k hálózati összekapcsolásával olyan erős, megbízható hardver hátteret tud biztosítani, amely gyakorlatilag zavartalaná teszi a rendszer működését.

Ha valaki kliens oldalról csak az OPAC-ot kívánja használni, annak elegendő egy ADSL vonal és egy átlagos PC (jelenleg: PII, 533 Mhz, 128 MB RAM, 10 GB HDD). Ugyanilyen feltételek kellenek a szerkesztőfelület futtatásához is.

Az adatbázis működtetése kevés szoftvert igényel. Az adatok kezelését egy adatbázis-kezelő oldja meg. Az OPAC használható Mozilla 1.3 vagy Internet Explorer 6-os verzióval. A szerkesztőfelülethez valamilyen böngésző programon kívül JAVA támogatás is szükséges.

Az adatokat egy nagy szöveges fájlban tároljuk, a megjelenítéshez az XHTML és a CSS korszerű internetes szabványokat használjuk.

Költségigény

A projektnek egyelőre nincs saját költségvetése, az OSZK pénzügyi keretéből kap támogatást. Az együttműködés módozatától függően kell majd kialakítani a közös katalógus saját bevételi-kiadási tervét. A működtetéshez és a fejlesztéshez számolni kell a következő kiadásokkal: programfejlesztés, szervezés-tervezés, szoftvervásárlás, -karbantartás. A bevételi oldalon szóba jöhet az OSZK vagy a MOKKA Egyesület támogatása, a különböző pályázati források igénybevétele, ill. önálló egyesületté válás esetén a saját költségvetés.

Munkaerőigény

A projektben két munkafolyamatot lehet elkülöníteni: fejlesztés-szervezés és katalogizálás. Az előbbihez minimálisan szükséges egy programozó és szerző alkalmazása, amelynek bérköltségei a projekt költségvetését terhelik.

Szükség van továbbá olyan szervezőkre, akik a tagkönyvtárak részéről tartják a kapcsolatot a rendszer irányítóival. (Ezek a személyek nem részesülnek a régi könyves MOKKA-tól bér jellegű juttatásban.)

Sajnos, az egyes könyvtárakban kevés az 1850 előtti kiadású nyomtatványokat feldolgozó könyvtáros, ezért a programnak segítenie kell abban, hogy ott is megteremtsek a feltárás, feldolgozás feltételeit (pl. megbízási szerződéssel), ahol nincsenek meg a kellő személyi feltételek. A szerkesztőmodul üzemképessé válásával párhuzamosan legalább 5 szakember bevonására lesz szükség.

Szükség lesz továbbá egy olyan könyvtáros alkalmazására, aki a leírások javításával, ellenőrzésével foglalkozik, mert a betöltött tételek szabványos alakúvá átalakítása nem automatizálható teljesen.

Ütemezés

A projekt munkálatait az érintettek széles köre és ezek nagyon eltérő technikai, személyi, anyagi körülményei miatt nehéz ütemezni. Azt tudjuk, hogy a határon túli könyvtárak bevonása és e könyvtárak többségének rossz infrastruktúrája lassítja a munkát. Jelenleg öt éves időszakban gondolkozunk, amely tartalmazza a működő kereső- és szerkesztő felület kialakítását, több tucat hazai könyvtár állományának betöltését, s a katalogizáló modulok telepítését és rendszeres használatát.

Összefoglalás

Az elmondottakból érzékelhető, hogy a MOKKA-R projekt igen bonyolult és összetett rendszer. A fejlesztések eddigi eredményeként elkészült a keresőfelülete, amelybe hat könyvtári katalógus került betöltésre. Ezek a könyvtárak nemcsak egymással, hanem más adatbázisokkal (pl.: Eruditio) is kapcsolatban vannak.

Lassan halad viszont az intézmények közötti együttműködés kialakítása és a nem szabványos, korábbi rekordok konvertálása.

Reméljük, mielőbb sikerül megvalósítani a hivatalos együttműködést először a hazai könyvtárak bevonásával, majd egy következő szakaszban a határon túli könyvtárak körében is.

Jegyzetek

1. Könyvtári minerva. Összeáll.: Rácz Ágnes. Bp. : OSZK KMK, 1997. p.
2. Hand Press Book Database, <http://www.cerl.org/HPB/hpb.htm>
3. A Z39.50-hez képest előnye, hogy teljes szövegű adatbázisokra fejlesztették ki és egyszerűbb szerkezetű. Lásd: Open Archives Initiative, <http://www.openarchives.org/>
4. Hand Press Book Database, <http://www.cerl.org/HPB/hpb.htm>
5. Library of Congress Online Catalog, <http://catalog.loc.gov/>
6. Online-Katalog der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, <http://sunny.biblio.etc.tu-bs.de:8080/DB=2/LNG=DU/>
7. Gemeinsamer Verbundkatalog, <http://gso.gbv.de/DB=2.1/LNG=DU/SRT=YOP/IMPLAND=Y/>
8. SAJÓ Géza- SOLTÉSZ Erzsébet: Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. Bp. : Akadémiai Kiadó, 1970.
9. Régi magyarországi nyomtatványok. [közread.] Magyar Tudományos Akadémia, Országos Széchényi Könyvtár. Bp. : Akadémiai K., 1971-
10. [KEVEHÁZI Katalin:] Régi könyvek címléírásához használt mezők a Corvina rendszerben. <http://www.bibl.u-szeged.hu/~clio/bibl/corvina.htm>
11. MSZ 3424/1-78. Bibliográfiai leírás. Könyvek
12. ISBD/A/: International Standard Bibliographic Description for Older Monographic Publications /Antiquarian/. Recomm. By the working Group on the International Standard Bibliographic Publications. /Antiquarian/. Approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Rare and Precious Books and Documents. London : IFLA Internat Office for UBC X, 1980
13. W. SALGÓ Ágnes: ISBD/A. Bp. : OSZK, 2004, (kézirat)
14. Régi magyarországi szerzők. Összeáll. Szabó Géza, Pintér Gábor, Bp. : OSZK, 1990.
15. Bibliotheca Eruditionis, <http://www.eruditio.hu>
16. MOKKA- Régi Nyomtatványok. <http://www.eruditio.hu/lectio/mokka-r>

Bemutatóval egybekötött oktatást szervezett a Magyar Elektronikus Könyvtárért Közhasznú Egyesület az eleMEK rendszer használatáról.

Az eleMEK általános célú, ingyenes metaadatkezelő rendszer a digitális gyűjteményekhez és az elektronikus könyvtárakhoz, melyet a MEK Egyesület az NIIF program támogatásával fejleszt.

További információ: <http://elemek.oszk.hu>

EBSCOhost® Electronic Journals Service Expands Content Offering

BIRMINGHAM, Alabama, U.S.A., June 3, 2005 - More than 12,000 titles are accessible through EBSCO's e-journal gateway EBSCOhost® Electronic Journals Service (EJS) Enhanced.

Included in the online title total are more than 6 million articles. Of this figure, nearly 1.5 million articles are available via pay-per-view.

EJS handles electronic journal access and management needs. EJS Enhanced offers extensive features that help with e-journal management tasks such as: tracking the registration status of e-journals, authentication assistance to facilitate both on-campus and remote access to e-journal content, automatic management of e-journal URLs and much more. EBSCO provides durable URLs for every journal, table of contents and article in EJS Enhanced. No URL maintenance by the library is required.

About EBSCO Information Services

EBSCO Information Services provides libraries and research centers with online and print journal subscription services, e-resource access and management services, full-text and secondary database development and access, an OpenURL-compliant link resolver, online book purchasing and related information services. EBSCO maintains a title database of more than 298,000 serial titles and upholds relationships with more than 78,000 publishers around the world.

EBSCO Information Services GmbH

Sachsendamm 2-7 • 10829 Berlin • Deutschland

Tel. +49 (0) 30 / 340 05 - 0 • Fax + 49 (0) 30 / 342 06 11

E-Mail: salesberlin@ebSCO.com

www.ebSCO.com